iyeleydi. Elimizde muzıka kórkem ónerinin milliy hám zamanagóy bagdarları jedel rawajlanbaqta. Bul bolsa jas áwladtı bárkamal insan etip tárbiyalaw, olardıń dóretiwshilik potencialın júzege shıǵarıwda úlken áhmiyetke iye bolmaqta. Keleshekte muzıka kórkem óneri texnologiyalar menen únles halda jáne de jańa basqıshqa kóteriliwi, milliy miyrasımızdı dúnyaǵa keńnen tanıtıwı kútilmekte.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. A.Jabborov, S.Begmatov, M.Azamova. O‘zbek musiqasi tarixi. -T.: «Fan va texnologiya», 2018
2. A.Odilov. O‘zbek xalq cholg‘ularida ijrochilik tarixi. -T., 1995.
3. A.Jabborov «Musiqali drama va komediya janrlari O‘zbekiston kompozitorlarining ijodiyotida». -T .: G‘.G‘ulom, 2000 y.
4. Gulov S.N. Xalq cholg‘ularida ijrochilik: o‘quv qo‘llanma -Buxoro: 2021.

REZYUME. Ushbu maqolada musiqa san’atining inson ruhiy dunyosi, ijtimoiy birlikni mustahkamlash va yosh avlodni estetik tarbiyalashdagi o‘rni yoritilgan. Musiqa qadimdan ruhiy quvvat bag‘ishlovchi vosita sifatida qo‘llanilgan bo‘lib, bugungi kunda ham jamiyat hayotining turli sohalarida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Milliy kuy va qo‘shiqlar xalqning ma’naviy merosini asrashda, milliy o‘zlikni anglashda, yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda beqiyos o‘rin tutadi. Shuningdek, maqolada musiqa san’atining estetik tarbiya va ta’lim jarayonidagi samaradorligi hamda mustaqillik davrida O‘zbekistonda ushbu sohaning rivojlanish tendensiyalari tahlil qilingan.

РЕЗЮМЕ. В данной статье освещена роль музыкального искусства в духовной жизни человека, укреплении социальной сплоченности и эстетическом воспитании подрастающего поколения. Музыка рассматривается как средство, придающее человеку духовную силу, и в современном обществе она продолжает играть значительную роль в различных сферах жизни. Национальные мелодии и песни имеют важное значение в сохранении духовного наследия народа, осознании национальной самобытности и воспитании молодежи в духе патриотизма. Кроме того, в статье обсуждаются эффективность и значение музыкального искусства в процессе эстетического воспитания и образования, а также тенденции развития данного направления в Узбекистане в эпоху независимости.

SUMMARY. This article highlights the role of musical art in the spiritual life of an individual, in strengthening social cohesion, and in the aesthetic education of the younger generation. Music is regarded as a means of providing spiritual energy and continues to play a vital role in various aspects of modern society. National melodies and songs are essential in preserving the spiritual heritage of the people, fostering national identity, and educating youth in the spirit of patriotism. The article also discusses the effectiveness and importance of musical art in the process of aesthetic education and learning, as well as the developmental trends of this field in Uzbekistan during the era of independence.

SES PAYDA ETIWDE KLAVISHLÍ MUZÍKALÍQ ÁSBABLARDÍŃ ÁHMIYETI

G.Axımbetova – *professor*
Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat institutı Nókis filialı

Tayanısh sózler: fortepiano, organ, chlesta, akkordeon, melodika, pianino.
Ключевые слова: фортепиано, орган, челеста, аккордеон, мелодия, пианино.
Key words: fiano, organ, chlesta, accordion, melody, piano.

Klavishli muzıka ásbabları muzıka áleminde áhmiyetli orın tutadı. Olar tek jeke atqarıwda emes, al ansambl hám orkestr quramında da keń qollanıladı. Klavishlı

ásbablar, ásirese piano, bir waqıttıń ózinde hám ton (melodiya), hám garmoniya (akkord), hám bas partiyanı atqara aladı. Sonlıqtan olar muzıka shıǵarmasınıń tolıq jańlawın támiyinleydi. Klavishlı ásbablar klassikalıq muzıkadan baslap zamanagóy pop, rok hám djazǵa shekem barlıq janrlarda qollanıladı. Tómende klavishli muzıka ásbablarınıń kelip shıǵıwı hám áhmiyetine itibar qaratamız.

Fortepiano - eń belgili klavishlı ásbablardıń biri bolıp tabıladı. Klavishalar basılǵanda balǵalardıń tarlarǵa urıwı esabınan hareket etedi. Házirgi zamanagóy fortepiano klavishları klavikord sıyaqlı tarlı klavisha ásbaplarınan payda bolǵan. XIV ásirge tiyisli klavikord tangent dep atalatuǵın metal buyım menen tarlardı urıw nátiyjesinde ses payda bolǵan. Barokko dáwirinde keń tarqalǵan klavesin klavisha basılǵanda torlardı qálem arqalı shertilip ses payda etken. Organ - klavishi áhmiyetli ásbap bolıp, óz tariyxın áyyemgi Greciya zamanlarınan baslaydı. Truba organı - dominant forması - hár túrli materialdan tayarlanǵan hár túrli uzınlıqtaǵı trubalar arqalı hawa ótkerip, ses shıǵaradı. Hárbir truba belgili bir tonallıqtı beredi. Organ shertiwshi birneshe klaviatura hám pedallar járdeminde sesti basqaradı. XX ásirde islep shıǵarılǵan elektron organ elektron sxemalardan paydalanıp, dástúriy truba organlarınıń dawısına uqsas boladı.

Chlesta - kishkene pianinoǵa uqsas klavishlı ásbap bolıp, temir plastinkalarǵa balǵashalar menen urıp, qońıraw sesin payda etedi. Ol orkestr muzıkasında ózine tán, jerden tısqarı jaǵdayda jańlaytuǵınlıǵı sebepli kóp qollanıladı. Spinet - Spinet ataması italyansha "spina" (tiken) sózinen kelip shıqqan bolıwı múmkin, sebebi qálemshelerdiń ótkir ushlarına baylanıslı. Yamasa XV-XVI ásirlerde jasaǵan usta Djovanni Spinettidiń atınan alınǵan bolıwı boyınsha da boljawlar bar. Spinet - XVI-XVIII ásirlerdegi kishi klavishli tarlı saz ásbabı bolıp, klavesinniń bir túri. Ol bir manuallı hám tarlarınıń diagonal jaylasıwı arqalı ıqshamlılıqtı támiyinleydi. Sesti tardı qálem yamasa plektr menen shertiw arqalı shıǵarıladı. Bul atama XX ásirdegi kishi pianinolarǵa da qollanıladı. Spinet ásbabınıń qurılısı qanat tárizli yamasa tuwrı tórtmúyeshli formada bolıp, klaviaturaǵa múyesh astında sozılǵan bir qatar tarlardan ibarat. Klavesin ózgeshe, jumsaq ses shıǵaraıw qásiyetine iye. Onıń kelip shıǵıw tariyxın atap ótetuǵın bolsaq oyanıw dáwiri hám barokko dáwirinde úyde muzıka shertiw ushın keń tarqalǵan, sebebi tolıq ólshemdegi klavesinge qaraǵanda kishirek formaǵa iye.

Spinet ásbabınıńeń dáslepkisi islengen forması Italiyanıń Moden qalasında usta A.Passi tárepinen saqlanıp qalǵan. 1493-jılda islengen ekinshi spinet Keln qalasında saqlanǵan bolsa, 1565-1593-jıllarda islengen eki spinet ásbabı Moskvadaǵı M.I.Glinka atındaǵı muzıka mádeniyatı mámleketlik oraylıq muzeyinde saqlanbaqta.

Akkordeon - akademiyalıq xromatikalıq úplep shertiw tárizindegi muzıkalıq ásbap bolıp, oń jaǵında fortepiano úlgisindegi klaviatura hám sol jaǵında bir qatar dóńgelek túymeler menen jetilistirilgen garmonika bolıp tabıladı. Sol qol akkordlar menen baslardı da, ápiwayı tómenirek seslerdiń notaların da oynay aladı. Oń tárepinde klavishalardan tısqarı registrlerdi ózgertetuǵın awıstırǵıshlar ornalasqan. Ol xalıq hám dástúriy muzıkada, hár qıylı xalıqlarda keń qollanıladı. Melodika - garmonga uqsas erkin háreket etiwshi ásbap bolıp, onda mundshtuk arqalı hawanı úplep shıǵarıw hám kishi klaviaturadaǵı túymelerdi basıw arqalı shertiledi. Ol ápiwayılıǵı hám kóteriwsheńligi sebepli muzıka sabaqlıǵında hám háwesker sazendeler tárepinen kóp qollanıladı. Bul hár túrli klavishlı ásbablar túrli dáwirlerdegi muzıka janrınıń rawajlanıwında áhmiyetli rol oynaǵan. Hár bir saz ózine tán ses ózgesheliklerine iye bolıp, muzıka mazmunın bayıtıwda óz úlesin qosıp kelgen. Tiykarǵı klavishalı saz ásbablardan biri bolǵan fortepiano birneshe ásirlik bay tariyxqa iye. Onıń rawajlanıwın klavesin, klavikord sıyaqlı áyyemgi tarlı klavishlı ásbaplar mısalında kóriwimiz múmkin. XIV ásirge tiyisli klavikord eń dáslepki tarlı klavishlı saz ásbablarınan biri bolǵan. Ol klavishler basılǵanda tangent dep atalıwshı temir pıshaqlar menen tarlardı urıp ses shıǵaradı. Klavixord dinamikalıq ekspressiya hám vibraciyaǵa jol qoyıw múmkin, biraq sáykes túrde kóteriŋki hawazǵa iye bolıp, úlken kórinislerge qaraǵanda ishki ortalıq ushın qolaylıraq. Barokko dáwirinde keń tarqalǵan

klavesin klavishlerdi basqanda qálem menen tarlardı shertiw arqalı ses payda etken. Klavesin klavikordtan ayırmashılıǵı dinamikalıq diapazonǵa iye emes: klavish basılıwınıń kúshine baylanıslı dawıs dárejesi ózgermeydi. Bunday sheklewlerge qaramay, klavesin XVI-XVIII ásirlerde ansambl hám jeke atqarıwda keń qollanılǵan. Zamanagóy fortepiano 1700-jılda italiyalı Bartolomeo Kristofori tárepinen oylap tabılǵan. Kristoforidıń oylap tabıwı klavesinniń kemshiliklerin saplastırıp, dinamikanı ózgertiw imkaniyatın berdi. Fortepiano sımlarǵa kiyiz jabılǵan balǵashalar menen urıw arqalı ses shıǵaradı, olar urıwdan keyin dárhal dáslepki jagdayǵa qaytıp keledi hám sımlar erkin terbeledi. Bul mexanizm "bolǵasha" dep atalıp, pianinoshıǵa hárbir nota dawasınıń dawıslıǵı hám dawamlılıǵın basqarıw imkaniyatın beredi, kóbirek tásirsheńlikti támiyinleydi.

XVIII-XIX ásirler dawamında fortepiano sezilerli dárejede jetilistirildi. Aǵash ramkanıń ornına temir ramkanıń payda bolıwı tarlardıń kóbirek tartılıwına hám kúshlirek ses shıǵarıwǵa múmkinshilik berdi. 1821-jılı Sebastyan Erar tárepinen qos túsiriw mexanizminiń islep shıǵılıwı notalardıń tákirarlanıwın tezlestiriwge, ásbabtıń reakciya tezligin arttırıwǵa imkan berdi. Pianino - XIX ásirdiń baslarında islep shıǵılǵan. Tarlardıń vertikal jaylasıwı onnan kishi bólmelerde paydalanıw imkaniyatın berdi. XX ásirde sanlı texnologiyalardıń payda bolıwı sanlı pianino hám elektron klaviaturalardıń jaratılıwına alıp keldi. Bul ásbablar akustikalıq fortepiano dawsın payda etiw ushın sanlı úlgilerden paydalanıladı hám kóbinese dástúriy fortepianonıń taktil dawısın imitaciya etiw ushın ólshengen klavishlar hám tiygiziwge seziwsheńlik sıyaqlı funkciyalardı óz ishine aladı. Sanlı fortepianolar kóshpeliligi xızmet kórsetiwdiń arzanlıǵı, hár túrli ses hám effektlerdi orınlaw imkaniyatlarına iye. Bartolomeo Kristoforidiń pianinonı oylap tabıwı klavesinniń kemshiliklerin saplastırıw, dawıstı dinamikalıq ózgertiw múmkinshiligin beretuǵın mexanizmi payda boldı. Klavesin klavish basılǵanda perosı menen tarlardı shertip ses shıǵaradı, sonıń ushın klavish basılıw kúshine qarap ses qattılıǵı ózgermeydi. Kristoforınıń fortepianosı bolsa, kerisinshe, kıyiz sıyaqlı balǵalar menen tarlardı urıp ses shıǵaradı. Bul balǵalı mexanizm klavishalardı basıw kúshine qarap, pianinoǵa hárbir notanıń qattılıǵı hám dawamlılıǵın basqarıw imkaniyatın beredi. Dinamikalıq kórsetiwdiń bunday imkaniyatı úlken jetiskenlik bolıp, fortepianoda tómen hám joqarı seslerdi, sonday-aq, olar arasındaǵı barlıq zatlardı shıǵarıw, sol sebepli klavesinge qaraǵanda keńirek kórsetiw imkaniyatın beredi. Sintezator - elektron klavisha ásbabı bolıp, subtraktiv, additiv, chastotalı modulyaciyalanǵan sintez sıyaqlı túrli sintez formaları járdeminde ses payda etedi. Ol 1960-1970-jıllarda keń tarqalǵan bolıp, júdá kóp sanlı sesler jaratıw qábileti menen muzıkalıq islep shıǵarıwda ózgeeshelik payda etti. Sintezatorlar úzliksiz elektr signallarınan paydalanıwshı analog yamasa diskret sanlı texnologiyalardan paydalanıwshı cifrlı úskene bolıwı múmkin. Sanlı fortepiano hám elektron klaviaturalar - akustikalıq fortepiano sestin hám sezimlerin imitaciyalaw ushın jaratılǵan zamanagóy bolıp tabıladı. Olar fortepiano sestiń payda etiw ushın cifrlı úlgi texnologiyasınan paydalanadı hám kóbinese akustikalıq fortepianonıń taktil reakciyasın tákirarlaw ushın ólshengen klavishlar hám tiygiziwge sezgirlik sıyaqlı funkciyalardı óz ishine aladı.

Juwmaqlap aytqanda klavishalı muzıkalıq ásbablar muzıkanıń tiykarǵı qurallarınan biri bolıp tabıladı. Bunday ásbablar ses payda etiw usılına qaray hár túrli bolsa da, klavishlar arqalı basqarıw birlestirip turadı. Sonıń ushın klavishli muzıka ásbabları dástúriy hám zamanagóy muzıka ortasında kópir wazıypasın atqaradı hám muzıka mádeniyatınıń ajıralmas bólegi esaplanadı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Muzıkalnaya ensiklopediya, 1974.
2. Obzor pianino Akkord. Xarakteristiki, razmerı, zvuchanie. *www.pianinoff.ru*. Data obrawcheniya: 23 avgusta 2020. Arxivirovano 15 avgusta 2020 goda.
3. Klavesin // Bolshaya sovetskaya ensiklopediya. — 1973. — T. 12.

4. Abatbaeva R. Fortepiano.-Nókis: “Ilimpaz”, 2023.
5. Kasimxodjayeva S. Jahon musiqasi tarixi. – Toshkent: “Musiqa”, 2019.

REZYUME. Klavishli muzıka ásbabları - ses shıǵarıw ushın klavish (túymesheler) arqalı basqarılatuǵın muzıka ásbabları bolıp tabıladı. Olar túrli mexanizmler tiykarında háreketke keltirilip, tarlardı barmaqlar járdeminde basqarıw, úplep shertiw yaki elektron signallar arqalı ses payda etedi. Klavishlı ásbablar klassik muzıkadan baslap, joz, pop hám elektron janrlarǵa shekem qollanılıp, jeke atqarıw, ansambl hám orkestr quramında áhmiyetli orın iyeleydi.

РЕЗЮМЕ. Клавишные музыкальные инструменты - это музыкальные инструменты, управляемые клавишами для извлечения звука. Они приводятся в движение различными механизмами и издают звук, управляя струнами пальцами, надувая струны или используя электронные сигналы. Клавишные инструменты используются от классической музыки до джоза, поп-музыки и электронных жанров, играя важную роль в сольном, ансамблевом и оркестровом исполнении.

SUMMARY. Keyboard musical instruments are musical instruments controlled by a key (button) for sound production. They are set in motion by various mechanisms and produce sound by controlling the strings with fingers, blowing, or using electronic signals. Keyboards are used in everything from classical music to jazz, pop, and electronic genres, occupying an important place in solo, ensemble, and orchestral compositions.

DIKSIYANI RIVOJLANTIRISHDA ARTIKULYATSION MASHQLARNING ROLI

Elmira Ataniyazova – *o‘qituvchi*
O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti Nukus filiali
"Aktyorlik mahorati" kafedrasi

Tayanch so‘zlar: diksiya, artikulyatsiya, nutq apparati, talaffuz madaniyati, fonetika, logopediya.

Ключевые слова: дикция, артикуляция, речевой аппарат, культура произношения, фонетика, логопедия.

Key words: diction, articulation, speech apparatus, pronunciation culture, phonetics, speech therapy.

Hozirgi globallashuv va axborotlashgan jamiyat sharoitida shaxsning nutqiy madaniyati uning ijtimoiy mavqei, kasbiy muvaffaqiyati va muloqot samaradorligini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Zamonaviy lingvistik va pedagogik tadqiqotlarda nutq madaniyati shaxsning kasbiy kompetensiyasi va madaniy saviyasini aks ettiruvchi mezon sifatida baholanmoqda. Ayniqsa, ommaviy axborot vositalari, sahna san’ati va ta’lim sohasida faoliyat yurituvchi mutaxassislar uchun nutqning aniqligi va ifodaliligi alohida ahamiyat kasb etadi. Nutqning aniqligi, ravonligi va tushunarliligi, avvalo, to‘g‘ri diksiya bilan chambarchas bog‘liq. Diktsiya nutq tovushlarining adabiy me’yorlarga muvofiq, aniq va ravshan talaffuz qilinishi bilan tavsiflanadi. [1] Diksiya sifatining shakllanishida artikulyatsion apparatning rivojlanganlik darajasi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli artikulyatsion mashqlar nutqni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik va logopedik faoliyatning ajralmas tarkibiy qismi sifatida qaraladi. Tilshunoslik va nutq madaniyati fanlarida diksiya fonetika bilan uzviy bog‘liq tushuncha sifatida talqin etiladi. Diksiya nutq jarayonida fonemalarning to‘g‘ri realizatsiyasini ta’minlab, tinglovchi tomonidan nutqning oson va to‘liq qabul qilinishiga xizmat qiladi. [2] Diksiya buzilishlari ko‘pincha artikulyatsion apparat a’zolarining sustligi yoki noto‘g‘ri harakati bilan izohlanadi. Artikulyatsiya — bu tovush hosil bo‘lish jarayonida nutq apparati a’zolarining muayyan holati va harakatlar